

Sanja IVČEVIĆ

FIBULE TIP ALMGREN 65 I NOVA VAS
IZ ARHEOLOŠKOG MUZEJA SPLIT

FIBULES DE TYPES ALMGREN 65 ET NOVA VAS
DU MUSÉE ARCHÉOLOGIQUE DE SPLIT

UDK: 904 : 739.5 (497.5 Split) "652"

Stručni članak

Primljeno: 30. 6. 2001.

Odobreno: 30. 9. 2001.

Sanja Ivčević

HR, 21000 SPLIT

Arheološki muzej

Zrinsko-Frankopanska 25

Obrađene kasnolatenske fibule iz antičke zbirke Arheološkog muzeja Split podijeljene su u dvije skupine. Tipu Almgren 65 pripada devet primjeraka datiranih u 1. st. pr. Kr. Tip Nova Vas, datiran u prvu polovinu 1. st. pr. Kr., zastupljen je trima primjercima. Kako je matično područje za prvi tip sjeverna Italija, a za drugi područje Istre i Slovenije, postojanje gotovo identičnih primjeraka na području Dalmacije svjedoči o ostvarenim vezama s tim područjima u kasnolatenskom vremenu, te pomiču južnu granicu njihova rasprostiranja.

Jedan od zadataka arheologije je dokumentiranje spomenika, uspoređivanje njihovih oblika i tipološkoga razvoja, te uočavanje specifičnosti, kako bi se upotpunile ili stvorile tipologije i prepoznale serije varijanata karakterističnih za neko područje, te da bi ih se precizno kronološki odredilo. Usporedbom s materijalom ostalih regija, čak i onda kada nam je jedini podatak samo šire područje nalaza, dobit ćemo podatke o kontaktima i međusobnim utjecajima među pojedinim lokalitetima. Tako se na dosadašnjoj karti rasprostranjenosti fibula tipa Nova Vas nisu nalazili primjerci iz Arheološkog muzeja u Splitu, premda se tu čuvaju tri primjerka ovoga tipa. Fibule tipa Almgren 65, koje je u stranoj literaturi objavio I. Lokošek,¹ uz neobjavljene fibule tipa Nova Vas

* Crteže izradila M. Dukarić

¹ LOKOŠEK 1990: 98, 99

čine vezu prapovijesnoga materijala ovoga tipa² i već dijelom objavljenoga antičkog materijala iz Muzeja, dokumentirajući vrijeme kada se preklapaju oblici življenja starosjedilaca i Rimljana, zbroj kojih je oblikovao antiku naših krajeva. Pokušaj odgovaranja na pitanje o nosiocima ili donosiocima ovih fibula, o načinu i putovima kojima su stigle, a potom i ostale na našem tlu, razlog su ponovnoj objavi ovoga materijala.

TIP NOVA VAS

Tri primjerka fibula tipa Nova Vas (kat. br. 1-3, T. I, sl. 1-3) imaju spiralu s četiri navoja i unutrašnjom tetivom, luk pravokutna presjeka na koji je spirala direktno pričvršćena, a ukras na luku sastoji se od tri diska koja su istaknuta s gornje i sa bočnih strana luka, dok je donja strana neukrašena. Ukras se nalazi bliže nozi nego glavi. Kod ove skupine fibula luk je jače izvijen, nego što je slučaj s onima tipa Almgren 65. Na kraju noge imaju okomitu istaku. Riječ je o derivatu Neuheim fibula, tipična kasnolatenskog oblika na području Europe,³ datiranu u prvu polovinu 1. st. pr. Kr.

Promatranjem karte rasprostranjenosti fibula tipa Nova Vas, uočava se koncentracija na području sjevernoga Jadrana, i sjeveroistočnih Alpa,⁴ pa bi naša tri primjerka pomakla granicu rasprostranjenosti prema jugu. Dosadašnji nalazi su iz Kaštelira u Istri,⁵ zatim iz Šmarjete,⁶ keltsko-rimskoga groblja u Novom Mestu, gdje je pronađena jedna brončana fibula ovoga tipa,⁷ u zatvorenoj cjelini zajedno s Nauheim fibulom, a i ostali sadržaj groba je karakterističan za kasnolatensko razdoblje; nadalje iz Virgena u istočnome Tirolu, Estama kod Padove, te najudaljeniji primjerak od matičnoga u Cáceresu u Španjolskoj, gdje je pronađen u rimskome vojnom logoru.⁸ M. Guštin,⁹ koji je dao prikaz ovoga tipa fibula, drži da su prenošene kretanjima vojske nakon novačenja u ovim krajevima. Poznato je da su pomoćne čete, sve do doba Hadrijana, odvođene na službu u udaljene krajeve, i da je kretanje vojske tada, a i u kasnije vrijeme, bilo važno za prijenos utjecaja s jednoga dijela Carstva na drugi.¹⁰

² Fibule iz prapovijesne zbirke AMS-a tema su magistarske radnje D. Kliškića, kustosa prapovijesne zbirke. Obradbom tih fibula dobio bi se pregled ove vrste materijala od najranijih razdoblja do seobe naroda.

³ WERNER 1955: 194, karta 1

⁴ GUŠTIN 1987: 54, T. 13

⁵ GUŠTIN 1987a: 37, sl. 3, b1; HOERNES 1894: 176, sl. 203

⁶ GUŠTIN 1987a: 43, bilj. 48

⁷ KNEZ 1992: 90-91, T. 71, 15, gr. 201; GUŠTIN 1984: T. 336, 25, 1

⁸ GUŠTIN 1987a: 43, 44

⁹ GUŠTIN 1987a: 44

¹⁰ ZANINOVIĆ 1976: 179

U svakom slučaju se primjerak iz Aserije, Ogorja i onaj s nepoznatoga lokaliteta, koji se čuvaju u Arheološkom muzeju Split, uklapaju u taj kontekst. Na ovo područje mogli su stići trgovinom ili kretanjem vojske i svjedok su o postojanju veza ovoga područja sa Istrom u vrijeme kada se stvaraju uvjeti za razvoj novih rimskih tipova fibula, koje nastaju na osnovi kasnolatskih.

TIP ALMGREN 65

Kasnolatska fibula s diskoidnim ukrasom na luku /kat. br. 4-12, T. I, 4-6, T. II, 7-12/ (Almgren 65, grupa IV), razvila se iz srednjolatskog oblika fibula s nadvijenom nogom, koja je pričvršćena za luk savijanjem žice nekoliko puta oko njega.¹¹ Taj konstrukcijski element kod ovoga tipa, kojemu su luk i noga lijevani zajedno, u jednom komadu, nestaje, ali se zadržao kao profiliran ukras na luku, koji se sastoji od diskoidna ukrasa iza kojega je trostruk ili jednostruk jezičac. Nije isključeno da je dio ukrasa ispred jezičca reminiscencija perle, kojima su srednjolatske fibule često ukrašavane na luku.

Na nekim područjima, na kojima su istraživane ovakve fibule, ime im je nastalo s obzirom na ovaj ukrasni detalj (njem. *Knotenfibeln*; fran. *fibules à ailettes naissantes*).

Daljnje značajke tipa su dvostran spiralan mehanizam za kopčanje od šest navoja s vanjskom tetivom, luk koji se naglo širi prema spirali, te je glava fibule elipsasta, ovoidna ili uglata presjeka, što ovisi o inačici tipa, te prošupljen držač igle trokutasta oblika. Spirala je mogla biti lijevana zajedno s fibulom, ali se čini da je češće bila umetana u rupu na vrhu glave. Na našim primjercima, na kojima je sačuvana spirala, vidljiva je uporaba ove druge tehnike.

Proučavanjem fibula tipa Almgren 65 na širokom području rasprostiranja, uočava se odstupanje od osnovnoga oblika. Naši su primjerci najbliži onima s područja središnje i sjeverne Italije, koje se drži za matično područje ovoga tipa zastupljena i u Švicarskoj, Bavarskoj, Francuskoj, Češkoj, Slovačkoj, Sloveniji, obalnom pojasu Hrvatske: Istri i Dalmaciji.¹²

Daljnji razvoj ovoga tipa nije bio jednosmjernan; tako se iz njega razvijaju fibule s krilcima i snažno profilirane sa zaglavnim pločicama ili bez njih. Ovakav tipološki razvojni put naglašava većina autora koji su se bavili fibulama toga tipa.¹³ Na lokalitetu Birgitz u Tirolu, pronađen je primjerak koji je jasan prijelazan oblik od ovoga tipa ka panonsko-noričkim fibulama s krilcima.¹⁴

¹¹ ALMGREN 1897: 34, 35, T. IV, 65

¹² BUORA, CANDUSSIO, DEMETZ 1990: 79, sl. 1

¹³ JOBST 1975: 48., bilj. 202; TISCHLER 1885: 15; KONDIĆ 1961: 201, 202; GLEIRSCHER 1987a: 249; ADAM 1996: 230

¹⁴ GLEIRSCHER 1987a: T. 35, 1

Ovdje autor, također, ističe fibule Almgren 65, kao tip koji prethodi snažnoprofiliranim fibulama, te *schüsselfibeln*.¹⁵

U Friuliju¹⁶ su podijeljene u tri inačice; najranija, ili inačica A, datirana je u drugu četvrtinu 1. st. pr. Kr., inačica B u drugu polovinu 1. st. pr. Kr., a isto je datirana i inačica C, zastupljena malim brojem primjeraka. U pogledu datacije zanimljive su fibule s lokaliteta Sv. Petar u Udinama, nađene u grobnicama zajedno s novcem Tiberija i Klaudija, dakle još su rabljene u sjevernoj Italiji u julijevo-klaudijevo vrijeme.¹⁷ Ovo se odnosi na fibule varijante C, kakve, prema mom mišljenju, u našem materijalu nisu zastupljene.

U tipologiji za Trentinske fibule spadaju u grupu XXX, koja ima sedam inačica (XXXa-XXXg). Pojavu tipa autorica stavlja nešto prije sredine 1. st. pr. Kr., a trajanje ograničava ranocarskim vremenom.¹⁸ Najkvalitetnije izradbe i najvećih dimenzija su one iz inačice XXXb,¹⁹ a najbrojnija je inačica XXXc,²⁰ dok je XXXa²¹ prijelazan oblik od Almgren 65 ka *schüsselfibeln*, ali je, čini se, bliži drugomu tipu. Prema osnovnim značajkama, naše bi fibule, koje je I. Lokošek,²² prema već spomenutoj tipologiji Buora-Candussio-Demetz odredio kao inačicu A, odgovarale Adam XXXb, a Lokošekova inačica B, Adam XXXc. Međusobno ih autorica razlikuje po broju jezičaca na luku; XXXb ima tri, a XXXc jedan jezičac, te naglašava da su fibule prve inačice većih dimenzija. Ovdje valja napomenuti da je, s obzirom na dimenzije, situacija obrnuta za naše primjerke; tako su fibule s jednim jezičcem bez iznimke veće od onih s tri takva jezičca na luku. Nadalje, autorica naglašava da se međusobno ne razlikuju s obzirom na oblik glave, što odgovara i našim primjercima.

Podjela koju je za ovaj tip fibule izradila S. Demetz,²³ odgovara navedenim tipologijama prema vremenskim okvirima. Tako bi Demetz IA 1b odgovarala - Adam XXXb (Lokošek A), a IA 1c - Adam XXXc (Lokošek B). Pojavu tipa IA Demetz datira u razdoblje oko 60. god. pr. Kr., što prihvaća i Adam, a to odgovara datacijskim okvirima i ostalih tipologija za područje sjeverne Italije.²⁴ Važno je naglasiti da je grupa IA 1c s najviše primjeraka zastupljena na području Veneta i istočnih Alpa, a IA 1b na području Alpa i središnjoj Padskoj nizini (Lombardija).

¹⁵ GLEIRSCHER 1987a: 249

¹⁶ BUORA, CANDUSSIO, DEMETZ 1990: 78-96

¹⁷ BUORA, CANDUSSIO, DEMETZ 1990: 84

¹⁸ ADAM 1996: 229

¹⁹ ADAM 1996: 225, T. XXIV, 453-455, T. XXV, 456, 457

²⁰ ADAM 1996: 225-226, T. XXV, 458-467

²¹ ADAM 1996: 225, T. XXIV, 452

²² LOKOŠEK 1990: 98, T. I, II

²³ ADAM 1996: 227, bilj. 3-6

²⁴ ADAM 1996: 229, bilj. 18-20

Na području Europe su brojne analogije za ovu grupu fibula. Primjerke iz Besançon autor stavlja u skupinu I B - fibule s otvorenom spiralom i vanjskom tetivom,²⁵ te donosi podatak da su primjerci ovoga tipa fibula nađeni s galskim novcem datiranim od 56. do 50. god. pr. Kr.²⁶

U grupu spiralnih fibula, tip 1.5, koje datira u zadnju četvrtinu 1. st. pr. Kr., nalaze se u tipologiji E. Rihe za Augst.²⁷ U podjeli E. Ettliger, za područje Švicarske, razlikuju se tri inačice, s prepoznatim razvojnim međuoblicima, nađenima, doduše, u malome broju.²⁸

Galski primjerci analogni našima u tipologiji M. Feugère pripadaju u skupinu 8a, premda bi po broju navoja odgovarale inačici 8b. Grupa 8 je datirana u razdoblje od treće četvrtine 1. st. pr. Kr. do oko 15. god. po Kr.²⁹ I. Fauduet ih svrstava u grupu 9, koju dijeli na dvije inačice, od kojih je ranija 9a, u kojoj nalazimo direktne analogije za naše primjerke,³⁰ a datira ih u drugu četvrtinu 1. st. pr. Kr.

Podrijetlo je ovih fibula, kao što je već istaknuto, u sjevernoj Italiji, ali se brončane i željezne imitacije proizvode i na području južne Njemačke i Alpa, pa i dalje prema sjeveru. Zanimljiv je podatak da ih u vojnim rimskim logorima na Rajni i Dunavu ne nalazimo, premda su na tim lokalitetima pronađeni primjerci drugih fibula kasnolatenskog vremena, kao i fibule koje se iz ovih razvijaju, npr. fibule s krilcima. Kraj 1. st. pr. Kr. najkasnija je sigurna točka za javljanje fibula tipa Almgren 65 za područje sjeverno od Alpa.³¹

Među brojnim kasnolatenskim fibulama iz civilnoga naselja Altenburg na Rajni, nalazi se jedan brončani i više željeznih primjeraka fibula tipa Almgren 65, i dok su željezni primjerci pojednostavnjeni i ukras na luku im je sveden na jedan disk, brončani primjerak je blizak našima.³²

Na području Tirola je u kasnokeltskim i ranorimskim nalazištima, u okviru naselja, zastupljen ovaj tip fibule s karakterističnim trostruko profiliranim ukrasom na luku.³³ Valja napomenuti da ovaj primjerak ima jako naglašene bočne utore na luku, koji idu od ukrasa do noge, a koji je karakteristika najranije inačice ovoga tipa. Na tom se području ove fibule drže kao razvojni oblik fibula s krilcima, a, također, preteča su nekih drugih karakterističnih tipova.³⁴

²⁵ LERAT 1956: 6, T. II, 43, 44

²⁶ LERAT 1957: 27, bilj. 3

²⁷ RIHA 1994: 56, T. 11

²⁸ BUORA, CANDUSSIO, DEMETZ 1990: 78, bilj. 1

²⁹ FEUGÈRE 1985: 237, 238

³⁰ FAUDUET 1999: 38, T. XXIV, 181, 185

³¹ FISCHER 1966a: 14

³² FISCHER 1966: 292-296, sl. 2, 1

³³ GLEIRSCHER 1987: 73-75; sl. 5, 7

³⁴ GLEIRSCHER 1987: 73, 75

Najbrojnije su analogije s područja Italije. S lokaliteta Borgo San Siro (Pavia) tri su brončane fibule datirane u kasni laten,³⁵ kao i primjerci iz Akvileje,³⁶ Udina³⁷ i Lomelline (Ligurija).³⁸

Za primjerke iz Akvileje, koji odgovaraju našima, čak i dimenzijama i izradbom detalja, pretpostavlja se lokalna proizvodnja, što je potkrijepljeno postojanjem radionice za izradbu fibula u ranome Carstvu.³⁹

U značajnom su broju nađene na lokalitetu Este,⁴⁰ u svetištu gdje su, vjerojatno, bile ostavljane kao zavjetni darovi, a kao dio inventara svetišta pronađen je jedan primjerak na lokalitetu Lagole di Calalzo u Italiji.⁴¹

Na području Istre, fibule Almgren 65 zastupljene su s priličnim brojem primjeraka,⁴² a posebno je značajan nalaz iz Idrije, gdje je u zatvorenoj grobnoj cjelini datirana u drugu polovinu 1. st.⁴³ U Osoru⁴⁴ se čuva jedan ovakav brončan primjerak.

Primjerci iz Arheološkog muzeja Split najsličniji su onima nađenima na izvornome području. Prilikom određivanja pripadnosti pojedine fibule određenoj inačici, nije uvijek moguće potpuno razlučiti kojoj bi pripadale. Logično je da uvijek kod razvoja nekoga oblika postoje prijelazne faze koje obuhvate značajke prethodnoga oblika i onoga koji slijedi. Tako se kod primjeraka kat. br. 6 i 11 (Lokošek-inačica A) ukras luka s tri jezičca iza diskoidna ukrasa vezuje uz inačicu A, ali se gubi zaobljenost luka, koji je oblikom istovjetan s inačicom B. Također, gube se utori na stranama luka, koji su ukrasni podsjetnik na funkcionalni dio fibula srednjolatenske sheme, koji prethode tipu koji ovdje obrađujemo. Dakle, dva elementa najranije faze su izgubljena, a zadržan je samo broj jezičaca, vjerojatno je da su ta dva primjerka nešto kasnija od najranije faze ovih fibula. Slično tomu, fibula kat. br. 5 (Lokošek - inačica B), zadržava zaobljenost luka, što je značajka ranije faze, ali su ukras i presjek luka identični onima na fibulama kasnije faze. Direktna analogija navedenomu primjerku je jedna fibula iz Trenta,⁴⁵ izraženo savijena luka, s jednim jezičcem iza diskoidna ukrasa na luku, ali bez bočnih utora. Pripada najbrojnijoj inačici ovoga tipa za to područje, a autorica ističe da su upravo to fibule *ad arpa* u pravome smislu.

³⁵ TIZZONI 1984: 78, T. LXXXVII, b, c, e

³⁶ FISCHER 1966a: 10, sl. 2, 13, 14, 15

³⁷ BUORA, CANDUSSIO, DEMETZ 1990: T. I, 1, 2, 3, 4, T. II, 8, 10, 11

³⁸ VANNACCI LUNAZZI 1982: 125, T. 8, 7

³⁹ FISCHER 1966a: 14

⁴⁰ BUORA, CANDUSSIO, DEMETZ 1990: 87

⁴¹ GAMBACURTA, BRUSTIA 2001: kat. br. 356, sl. 356

⁴² GUŠTIN 1987a: 43, bilj. 46

⁴³ GUŠTIN 1987a: 43, bilj. 47

⁴⁴ TEŽAK-GREGL 1982: 106, sl. 1, 3

⁴⁵ ADAM 1996: T. XXV, 464

Osvrnimo se i na fibulu kat. br. 4, koja je u prethodnoj klasifikaciji,⁴⁶ prema podjeli za fibule iz Friulija,⁴⁷ smještena u inačicu C, premda nema oštro lomljen luk koji je za ovu fazu karakterističan, kao i to da se luk prema glavi fibule ne širi, dok je kod našeg primjerka trokutasto proširena, što predstavlja odstupanje od prve dvije faze kojima je glava elipsoidna oblika. Oblik glave približava je fibulama iz Trenta,⁴⁸ i to tipu XXXd, kojima je daljnja značajka, bliska našem primjerku, slabo izražen jezičac iza diskoidna ukrasa na luku.

Za fibulu kat. br. 4 (Lokošek C) približne analogije nalazimo u Adam XXXd (Demetz IA2) jer, za razliku od navedenih analogija kojima je presjek glave rombičan, ima trokutast presjek glave. Javljaju se sporadično na području sjevernih Alpa,⁴⁹ gdje im je pojava, također, stavljena nešto prije sredine 1. st. pr. Kr., a oba primjerka iz Birgitz, s jednim diskom na luku i trokutastim presjekom glave, bliska su ovoj inačici. Premda je našoj fibuli ukras nisko na luku, blizu glave kojoj je presjek trokutast, već na prvi pogled uočava se da je ukras na luku različit od upravo navedenih inačica kojima je sveden na jedan disk bez jezičca iza njega. Na luku fibule H 474 ukras je nedovoljno definiran, kao da je kod lijevanja došlo do pogreške, pa je disk nepravilan, a neujednačen je i s donje strane luka; s jedne strane se ukras produžava, a s druge ga nema. S obzirom na ove specifičnosti, najbliža je analogija spomenuti primjerak iz Trenta.⁵⁰

Ostali primjerci pokazuju osnovne značajke druge faze ovoga tipa prema podjeli koja je izvršena za Friuli i primjenjiva na područje sjeverne Italije. Dakle, većina fibula Almgren 65 iz Arheološkog muzeja Split, ne pripada najranijim tipovima, koji su oblikom još čvrsto vezani za srednjolatsku shemu, već predstavljaju sljedeću razvojnu fazu u kojoj reminiscencije na tip iz kojega se razvija nemaju smisla, pa se, možda zbog pojednostavnjenja proizvodnje, one gube.

Osnovni oblik ove fibule, za koji je karakteristična pažljiva obradba ukrasa na luku, veće dimenzije i vidljiv trag spajanja noge s lukom, a razvio se u Italiji, mijenjao je u drugoj fazi oblik na pojedinim područjima, stvarajući u lokalnim radionicama specifične oblike. Već su u prvoj fazi imitirane izvan matičnoga područja, u sljedećoj je fazi potvrđena regionalna, specijalizirana proizvodnja.⁵¹

⁴⁶ LOKOŠEK 1990: 97

⁴⁷ BUORA, CANDUSSIO, DEMETZ 1990

⁴⁸ ADAM 1996: 226, T. XXV, 468, 469

⁴⁹ GLEIRSCHER 1987a: 249, 250; T. 21, 16; T. 28, 1

⁵⁰ ADAM 1996: T. XXV, 468, 469

⁵¹ BUORA, CANDUSSIO, DEMETZ 1990: 81, 82

Tako su na nekropoli Ceninsola, uz varijantu A, pronađene i fibule koje na mjestu diskoidna ukrasa na luku imaju kružno, pločasto proširenje. Datirane su u drugu polovinu 1. st. pr. Kr.⁵² Slično se javlja i na drugim područjima. Tako svojevrsne lokalne specifičnosti pokazuje materijal iz Manchinga u Germaniji,⁵³ a radi se o luksuznome srebrnom paru fibula, datiranom u okviru relativne kronološke tablice za taj lokalitet u Laten D1.⁵⁴

Primjerak pronađen u Viru kod Posušja, kojega autor datira u prvu polovinu 1. st. pr. Kr.,⁵⁵ ima na poseban način ukrašen luk, naime, istaka poput krilca nalazi se ispred i iza diskoidna ukrasa na luku, dok je kod naših primjeraka samo iza. Također, razlika je što držač igle nije potpuno šupalj već ima vrpцу koja ga dijeli na dva dijela. Takve karakteristike nisu potpuna novost kod ovoga tipa jer ih nalazimo na području Galije.⁵⁶

Fibula s lokaliteta Martigny u Švicarskoj,⁵⁷ nađena u naselju, neobična je jer ima kuku za spiralu, što nije značajka ovoga tipa. U tipologiji za taj lokalitet ona, kao poseban tip, pripada grupi 2 - fibule sa spiralom, vanjskom tetivom i kukom tetive. Premda autorica prihvaća dataciju za produkciju tipa od 50. - 10. god. pr. Kr., zbog spomenute neobičnosti, te činjenice da je nađena s novcem Germanika, određuje je kao kasniju inačicu.

Neobični su primjerci s lokaliteta Magdalenska gora u Sloveniji, za koje autor kaže da se ne može odrediti pripadnost srednjemu ili kasnom latenu. Radi se o primjercima s lukom lijevanim u jednom komadu, s nogom kao u kasnolatenskih primjeraka, te jako dugom spiralom, koja ih vezuje uz srednjolatensko razdoblje.⁵⁸

Lokalne su varijante potvrđene i u Lombardiji, a Ticino je dao nalaze primjeraka ukrašenih na poseban način, koji se vezuje uz keltski ukus.⁵⁹

Uočava se, dakle, da se ovaj tip razvija na neki način samostalno, na područjima izvan matičnoga, u skladu s uvjetima i potrebama nekoga određenog prostora. Naši primjerci, za razliku od gore spomenutih, ne pokazuju takav razvoj, već su identični onima na području na kojem su nastali, što bi moglo značiti da su u naše krajeve dospjeli kao dio nošnje došljaka, koji u to vrijeme pristižu u sve većem broju, bilo kao pripadnici vojske ili kao doseljenici.

⁵² ADAM-FEUGÈRE 1982:162, sl. 15

⁵³ KRÄMER 1971: sl. 2, 3; T. 23, 3

⁵⁴ KRÄMER 1962: 306, sl. 1

⁵⁵ MARIĆ 1962: 69, T. II, 3

⁵⁶ FEUGÈRE 1985: T. 71, 994

⁵⁷ REY-VODOZ 1986: 159, T. 5, 79

⁵⁸ GABROVEC 1966: T. 23, 7, 8

⁵⁹ BUORA, CANDISSIO, DEMETZ 1990: 81, 82, bilj. 25

Ostaje otvorena mogućnost da su na ovo područje pristigle i trgovinom. Nalazi fibula Almgren 65, često zajedno s amforama tipa Lamboglia 2 u kojima se prevozilo vino i ulje, govore o smjeru, putovima i vremenu trgovine ovim fibulama iz Italije u transalpsko područje (čest su nalaz u naseljima gornje Bavorske).⁶⁰ Kasnije će, na većini lokaliteta, razviti lokalne inačice u vlastitim radionicama, prilagođene domaćoj nošnji. Napomenimo da je ovaj tip amfore, najbrojniji na našoj obali u to vrijeme, stigao tu kao rezultat trgovine sa zapadnom obalom Jadrana i kao dio lokalne proizvodnje.⁶¹ Već je spomenuto da su fibule s područja Akvileje gotovo identične našima i da se tamo pretpostavlja proizvodnja u lokalnim radionicama, te je možda trgovina između Akvileje i naših krajeva način na koji su fibule pristigle.

Posljednje stoljeće prije Krista vrijeme je u kojem je tip fibule A 65 nastao, izrađivan i rabljen u velikom dijelu Europe, i konačno evoluirao u nove oblike kao snažno profilirane fibule i fibule s krilcima. Kao područje nastanka uzima se sjeverna Italija, gdje je dosad utvrđeno najviše fibula rane faze razvoja. Već se u toj fazi izvoze u susjedne krajeve, a onda se razvoj nastavlja u proizvodnji lokalnih radionica, prilagođene nošnji određenoga područja. Po obliku i konstrukciji ove fibule vezuju se uz srednjolatske forme, a po tehnologiji izradbe one pokazuju napredak u proizvodnji. Uzimajući u obzir tipološke, kronološke i tehnološke aspekte proizvodnje ovih fibula, potrebno je razabrati na koji način stižu na područje Dalmacije, jer ih se u Arheološkom muzeju Split čuva nezanemarliv broj.⁶² Prije svega, potrebno je naglasiti da na našem području, koliko je zasad poznato, ne pokazuju lokalni razvoj, odnosno ne postoje lokalne inačice, niti bitni pomaci u kvaliteti, u odnosu na matično područje. Iz navedenoga proizlazi da su fibule, vjerojatno, stigle trgovinom ili kao rezultat kretanja vojske.

Autori, koji su se bavili fibulama ovoga tipa, uglavnom se slažu u mišljenju da pokazuju keltski ukus u oblikovanju i ukrašavanju.⁶³ Premda su u tehnološkom smislu razvijenije od tipa iz kojeg se razvijaju, pokazuju jasnu evoluciju iz srednjolatske sheme, te pripadaju kasnolatskom krugu. S druge strane, značajna nalazišta ovih fibula su područja koja je već ranije zahvatila romanizacija, kao što je slučaj na lokalitetu Este koji je dao velik broj fibula ovoga tipa, gdje je romanizacija počela prije pojave ovih fibula, a slično je u Akvileji koja je postala kolonija barem stoljeće ranije od početka proizvodnje tih fibula.

⁶⁰ BUORA, CANDISSIO, DEMETZ 1990: 86, 87

⁶¹ CAMBI 1989: 322

⁶² Ukupan broj do sada je 11 fibula tipa Almgren 65, koliko je objavio I. Lokošek, ovdje donosimo devet primjeraka jer su ostale nedostupne.

⁶³ ADAM 1996: 13, 14; BUORA, CANDUZIO, DEMETZ 1990: 81, 82

I za područje Dalmacije situacija je slična. Naime, prvi su prodori rimske vojske zabilježeni još krajem 3. st. pr. Kr., nakon čega slijedi čitav niz vojnih pothvata, kako bi se stanovništvo potpuno pokorilo, i da bi se konačno nakon 9. god., osnovala provincija Dalmacija. Gradovi su već prije u vlasti Rima, i u njih se doseljavaju rimski doseljenici.⁶⁴

Premda se prema postanku i obliku ove fibule svrstavaju u keltske, one su ovdje dospjele, trgovinom ili kretanjem vojske, kao dio procesa romanizacije, širenja rimske kulture u naše krajeve. Latenska kultura u našim krajevima je ilirska. Keltske elemente nalazimo kao ostatak prisutnosti pomoćnih četa rimske vojske. Pripadnici takvih postrojba, koji su ovdje boravili aktivno ili nakon odsluženja, vjerojatno su nosioci ovih fibula, jer drukčijega trajnijeg boravka Kelta u Dalmaciji nije bilo.⁶⁵ Premda su ove fibule relativno brojne, tek će naredno razdoblje donijeti masovno zastupljene tipove, kao Aucissa tip,⁶⁶ koja se razvija, također, na području sjeverne Italije. Naziv su dobile po majstoru keltskog imena i na našem su području bile tako dobro prihvaćene da se pretpostavlja i lokalna proizvodnja.⁶⁷ Govorimo o drugom vremenu i drukčijim okolnostima, ali način na koji su dospjele, mogao bi biti isti. S obzirom na okolnosti i vrijeme u kojem se javljaju, nositelji fibule Almgren 65 ne moraju biti Rimljani, premda stižu s valom romanizacije.

Jesu li stigle trgovinom, ili su vojna kretanja uzrok donošenja tih fibula u ove krajeve, te jesu li nosioci vojnici, pripadnici pomoćnih četa ili civili, teško je reći. Sigurno je da su ovi predmeti rezultat kretanja izazvanih rimskim osvajanjima, koja su započela prije pojave ovih fibula i koja će svoju kulminaciju doživjeti u vrijeme Batonova ustanka, kada je na području Ilirika boravio iznimno velik broj rimskih legija, ali to je vrijeme kada fibule tipa Almgren 65 već izlaze iz upotrebe.⁶⁸

⁶⁴ 156. god. pr. Kr. rimski vojskovođa Figul je krenuo iz Narone u pokoravanje Delmata, Salona je u stalnom posjedu Rimljana od osvajanja koja je vodio 78-75. god. pr. Kr. G. Koskonije, i tada počinje jači priljev doseljenika, a romanizacija, odnosno prva osvajanja grada, mnogo su ranija.

⁶⁵ ZANINOVIĆ 1966: 77

⁶⁶ MAROVIĆ 1961: 106-120; ŠEPAROVIĆ 1998: 177-187

⁶⁷ MAROVIĆ 1959: 78

⁶⁸ ZANINOVIĆ 1966: 33

KATALOG

1. inv. br. H 5236; fibula tipa Nova Vas;

Asseria;

prva polovina 1. st. pr. Kr.;

bronca;

duž. 4, 3 cm, vis. 2,6 cm, ulomak fibule, sačuvana igla, mehanizam za kopčanje igle i dio luka, spirala se sastoji od četiri navoja i unutrašnje tetive, luk na sredini ukrašen trima rebrima, presjek peterokutan;

T. I, sl. 1.

2. inv. br. H 3815; fibula tipa Nova Vas;

Ogorje;

prva polovina 1. st. pr. Kr.

bronca;

duž. 7 cm, vis. 2,7 cm, mehanizam za kopčanje igle sastoji se od četiri navoja i unutrašnje tetive, igla nedostaje, na sredini luka, kojem je presjek peterokutan, ukras u obliku tri rebra koja su istaknuta s gornje i s bočnih strana luka, a s donje strane je luk uglačan, luk je jako izvijen nešto prema nozi, držač igle je samo okvir, a sredina je prošupljena, na kraju noge mala istaka;

T. I, sl. 2.

3. inv. br. H 6171; fibula tipa Nova Vas;

nepoznato nalazište;

prva polovina 1. st. pr. Kr.

bronca;

duž. 3,3 cm, vis. 3,2 cm, ulomak fibule, sačuvana spirala od četiri navoja i dio luka do ukrasa u obliku tri rebra koja su istaknuta s gornje i s bočnih strana luka, s donje strane površina luka je uglačana, presjek luka je peterokutan;

T. I, sl. 3.

4. inv. br. H 474; fibula tipa Almgren 65;

Narona

druga polovina 1. st. pr. Kr., početak 1. st.;

bronca;

duž. 4,3 cm, vis. 1,2 cm, igla ni mehanizam za kopčanje nisu sačuvani, luk fibule je romboidna presjeka, nešto uži na dijelu prema nozi, dok se prema glavi naglo širi, glava je zadebljana, ovoidna presjeka, uz rub s vanjske strane je urezano rebro, ukras se sastoji od tri diskoidna zadebljanja od kojega je srednje deblje, iza tog ukrasa je mala istaka na gornjoj strani luka, držač igle je prošupljen, odnosno ima samo okvir trokutasta oblika; Objavljeno: Lokošek 1990: 98, T. II, 4.

T. I, sl. 4.

5. inv. br. H 58; fibula tipa Almgren 65;

Salona;

druga polovina 1. st. pr. Kr., početak 1. st.;

bronca;

duž. 5,5 cm, vis. 2,1 cm, od mehanizma za kopčanje igle sačuvana je samo kuka tetive, luk fibule je romboidna presjeka, nešto uži na dijelu prema nozi, dok se prema glavi naglo širi, glava je zadebljana, ovoidna presjeka, uz rub s vanjske strane je urezano rebro, ukras se sastoji od tri diskoidna zadebljanja od kojeg je srednje deblje, iza tog ukrasa je mala istaka na gornjoj strani luka, držač igle je prošupljen, odnosno ima samo okvir trokutasta oblika; Objavljeno: Lokošek 1990: 98, T. I, 4.

T. I, sl. 5.

6. inv. br. H 5422; fibula tipa Almgren 65; nepoznato nalazište; druga polovina 1. st. pr. Kr., početak 1. st.; bronca;

duž. 4,6 cm, vis. 1,3 cm, mehanizam za kopčanje igle nije sačuvan, luk fibule je romboidna presjeka, nešto uži na dijelu prema nozi, dok se prema glavi naglo širi i tvori glavu ovoidna presjeka kojoj je uz vanjski rub urezano rebro, ukras se sastoji od tri diskoidna zadebljanja od kojeg je srednje deblje, iza tog ukrasa je mala istaka na gornjoj strani luka, držač igle je prošupljen, odnosno ima samo okvir trokutasta oblika;

Objavljeno: Lokošek 1990: 98, T. I, 3.

T. I, sl. 6.

7. inv. br. H 5417; fibula tipa Almgren 65; nepoznato nalazište; druga polovina 1. st. pr. Kr., početak 1. st.; bronca;

duž. 6,2 cm, vis. 1,8 cm, od mehanizma za kopčanje igle sačuvana su tri navoja spirale, luk fibule je romboidna presjeka, nešto uži na dijelu prema nozi, dok se prema naprijed naglo širi i tvori glavu ovoidna presjeka kojoj je uz vanjski rub urezano rebro, ukras se sastoji od tri diskoidna zadebljanja od kojih je srednje deblje, iza tog ukrasa je mala istaka na gornjoj strani luka, držač igle je prošupljen, odnosno ima samo okvir trokutasta oblika;

Objavljeno: Lokošek 1990: 98, T. I, 5.

T. II, sl. 7.

8. inv. br. H 5418; fibula tipa Almgren 65; nepoznato nalazište; druga polovina 1. st. pr. Kr., početak 1. st.; bronca;

duž. 6,1 cm, vis. 1,9 cm, od mehanizma za kopčanje igle sačuvana su tri navoja spirale, luk fibule je romboidna presjeka i tvori glavu ovoidna presjeka, kojoj je uz vanjski rub urezano rebro, nešto uži na dijelu prema nozi, dok se prema glavi naglo širi, ukras se sastoji od tri diskoidna zadebljanja od kojih je srednje deblje, iza tog ukrasa je mala istaka na gornjoj strani luka, držač igle je prošupljen, odnosno ima samo okvir trokutasta oblika;

Objavljeno: Lokošek 1990: 98, T. II, 2.

T. II, sl. 8.

9. inv. br. H 5416; fibula tipa Almgren 65; nepoznato nalazište; druga polovina 1. st. pr. Kr., početak 1. st.; bronca;

duž. 6,1 cm, vis. 1,9 cm, od mehanizma za kopčanje igle sačuvana su četiri navoja spirale i dio tetive koja je bila vanjska, luk fibule je romboidna presjeka, nešto uži na dijelu prema nozi, dok se prema naprijed naglo širi i tvori glavu ovoidna presjeka kojoj je uz vanjski rub urezano rebro, ukras na luku sastoji se od tri diskoidna zadebljanja od kojih je srednje deblje, iza tog ukrasa je mala istaka na gornjoj strani luka, držač igle je prošupljen, odnosno ima samo okvir trokutasta oblika;

Objavljeno: Lokošek 1990: 98, T. II, 1.

T. II, sl. 9.

10. inv. br. H 5419; fibula tipa Almgren 65;

nepoznato nalazište;

druga polovina 1. st. pr. Kr., početak 1. st.;

bronca;

duž. 6,1 cm, vis. 1,9 cm, od mehanizma za kopčanje igle sačuvana su tri navoja spirale, luk fibule je romboidna presjeka, nešto uži na dijelu prema nozi, dok se prema glavi naglo širi i tvori glavu ovoidna presjeka kojoj je uz vanjski rub urezano rebro, ukras se sastoji od tri diskoidna zadebljanja od kojih je srednje deblje, iza tog ukrasa je mala istaka na gornjoj strani luka, držač igle je prošupljen, odnosno ima samo okvir trokutasta oblika;

Objavljeno: Lokošek 1990: 98, T. II, 3.

T. II, sl. 10.

11. inv. br. H 5420; fibula tipa Almgren 65;

nepoznato nalazište;

druga polovina 1. st. pr. Kr., početak 1. st.;

bronca;

duž. 4,8 cm, vis. 1,6 cm, od mehanizma za kopčanje igle sačuvana su tri navoja spirale, luk fibule je romboidna presjeka, nešto uži na dijelu prema nozi, dok se prema glavi naglo širi i tvori glavu ovoidna presjeka, kojoj je uz vanjski rub urezano rebro, ukras se sastoji od tri diskoidna zadebljanja od kojih je srednje deblje, iza tog ukrasa je mala istaka na gornjoj strani luka, držač igle je prošupljen, odnosno ima samo okvir trokutasta oblika;

Objavljeno: Lokošek 1990: 98, T. I, 2.

T. II, sl. 11.

12. inv. br. H 5421; fibula tipa Almgren 65;

nepoznato nalazište;

druga polovina 1. st. pr. Kr., početak 1. st.;

bronca;

duž. 5,8 cm, vis. 1,7 cm, od mehanizma za kopčanje igle sačuvana su tri navoja spirale, luk fibule je romboidna presjeka, nešto uži na dijelu prema nozi, dok se prema glavi naglo širi i tvori glavu ovoidna presjeka kojoj je uz vanjski rub urezano rebro, ukras se sastoji od tri diskoidna zadebljanja od kojih je srednje deblje, iza tog ukrasa je mala istaka na gornjoj strani luka, držač igle je prošupljen, odnosno ima samo okvir trokutasta oblika;

Objavljeno: Lokošek 1990: 98, T. I, 6.

T. II, sl. 12.

LITERATURA

ADAM 1996

A. M. Adam, Le fibule di tipo celtico nel Trentino, Patrimonio storico artistico del Trentino, 19, Trento.

ADAM-FEUGÈRE 1982

A. M. Adam-M. Feugère, Un aspect de l'artisanat du bronze dans l'arc alpin oriental et en Dalmatie au Ier s. av. J.-C.: Les fibules du tipe dit "de Jezerine", Aquileia Nostra, LIII, 130-187.

ALMGREN 1897

O. Almgren, Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen, Stockholm.

BUORA, CANDUSSIO, DEMETZ 1990

M. Buora, A. Candussio, S. Demetz, Fibule "ad arpa", o del tipo Almgren 65 in Friuli, Aquileia Nostra LXI, 78-96.

BECKER 1962

Von C. J. Becker, Das eisenzeitliche Gräberfeld Nørre Sandegard auf Bornholm, Germania 40, 317-330.

CAMBI 1989

N. Cambi, Anfore romane in Dalmazia, Anfore romane e storia economica: un decennio di ricerche, Atti dell colloquio di Siena, Collection de l'École française de Rome, Rim, 311-337.

FAUDUET 1999

I. Fauduet, Fibules préromaines, romaines et mérovingiennes du Musée du Louvre, Études d'histoire et d'archéologie 5, Pariz.

FEUGÈRE 1985

M. Feugère, Les fibules en Gaule méridionale, Revue archéologique de Narbonnaise, 12, Pariz.

FISCHER 1966

F. Fischer, Das Oppidum von Altenburg-Rheinau, Germania 44/2, 286-312.

FISCHER 1966a

F. Fischer, Frühe Fibeln aus Aquileia, Aquileia Nostra, XXXVII, 7-26.

GABROVEC 1966

S. Gabrovec, Srednjelatensko obdobje v Sloveniji, Arheološki vestnik, XVII, Ljubljana, 169-242.

GLEIRSCHER 1987

P. Gleirscher, Tiroler Schlüssel-und Palmettenfibeln, *Germania*, 65/1, 67-88.

GLEIRSCHER 1987a

P. Gleirscher, Die Kleinfunde von der Hohen Birga bei Birgitz, Bericht der römisch-germanischen Kommission, 68, Mainz, 181-351.

GUŠTIN 1984

M. Guštin, Die Kelten in Jugoslawien, Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz, 31, 305-363.

GUŠTIN 1987

M. Guštin, La Tène fibulae from Istria, *Archaeologica Jugoslavica* 24, Ljubljana, 9-27.

GUŠTIN 1987a

M. Guštin, Latenske fibule iz Istre, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 11/2, 33-46.

HOERNES 1894

M. Hoernes, Ausgrabungen auf dem Castellier von Villanova am Quietoin Istrien, Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, XXIV/4, Beč, 155-183.

JOBST 1975

W. Jobst, Die römischen Fibeln aus Lauriacum, *Forschungen in Lauriacum* 10/1975, Linz.

KNEZ 1992

T. Knez, Novo Mesto II, keltsko-rimsko grobišče Beletov vrt, *Carniola Archaeologica* II, Novo Mesto.

KONDIĆ 1961

V. Kondić, Zbirka rimskih fibula iz Vršačkog muzeja, *Rad vojvodanskih muzeja* 10, Novi Sad.

KRÄMER 1962

W. Krämer, Manching II, *Germania* 40, 1962, 293-317.

KRÄMER 1971

W. Krämer, Silberne Fibelpaare aus dem letzten vorchristlichen Jahrhundert, *Germania* 49, 1-2, 111-132.

LERAT 1956

L. Lerat, Catalogue des collections archéologiques de Basançon, II-Les fibules gallo-romaines, *Annales littéraires de l'Université de Besançon*, III, 2, *Archéologie*, 3, Pariz.

LERAT 1957

L. Lerat, Adenda au catalogue des fibules du Musée de Besançon, Catalogue des Collections archéologiques de Montbéliard, Les fibules gallo-romaines de Mandeuire, Annales Littéraires de l'Université de Besançon, 16, Archéologie, 4, Pariz.

LOKOŠEK 1990

I. Lokošek, Fibule tipo Almgren 65 dalla collezione del Museo archeologico di Spalato, Aquileia Nostra LXI, 98-100.

MARIĆ 1962

Z. Marić, Vir kod Posušja, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, XVII, 63-72.

MAROVIĆ 1959

I. Marović, Iskopavanja kamenih gomila oko vrela rijeke Cetine, g. 1953, 1954. i 1958, VAHD 61/1959, 5-80.

MAROVIĆ 1961

I. Marović, Fibeln mit Inschrift von Typus Aucissa in den archäologischen Museen von Zagreb, Zadar und Split, Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz, 8, 106-120.

REY-VODOZ 1986

V. Rey-Vodoz, Les fibules gallo-romaines de Martigny, Jahrbuch der Schweizerische Gesellschaft für Ur-und Frühgeschichte, 69, Basel, 49-198.

RIHA 1994

E. Riha, Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst, Forschungen in Augst, 18, Augst.

ŠEPAROVIĆ 1998

T. Šeparović, Aucissa fibule s natpisom iz zbirke Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, Starohrvatska prosvjeta III/25, Split, 177-187.

TEŽAK-GREGL 1982

T. Težak-Gregl, Rimske provincijalne fibule iz Arheološke zbirke u Osoru, Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošinj, Izdanja HAD-a, 7, Zagreb, 99-110.

TIZZIONI 1984

M. Tizzioni, I materiali della tarda età del ferro nelle civiche raccolte archeologiche di Milano, Rassegna di studi del Civico museo archeologico e del civico gabinetto numismatico di Milano, suppl. III.

VANNACCILUNAZZI 1982

G. Vannacci Lunazzi, Cultura tardo La Tène in Lomellina, Rivista di studi Liguri, XLVIII, 1-4, Bordighera.

WERNER 1955

J. Werner, Die Nauheimer Fibel, Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz, 2, 170- 195.

ZANINOVIĆ 1976

M. Zaninović, Rimska vojska u razvitku antike na našoj obali, Materijali XII, IX Kongres arheologa Jugoslavije, Zadar, 169-184.

ZANINOVIĆ 1966

M. Zaninović, Ilirsko pleme Delmati, Godišnjak Centra za balkanološka istraživanja, IV/2, Sarajevo, 27-92.

FIBULES DE TYPES ALMGREN 65 ET NOVA VAS
DU MUSÉE ARCHÉOLOGIQUE DE SPLIT

(R é s u m é)

Au Musée archéologique de Split, dans la collection des antiquités romaines, est conservé un groupe de fibules en bronze remontant à l'époque de La Tène finale. Trois fibules sont du type Nova Vas et neuf du type Almgren 65.

Les fibules du type Nova Vas (cat. n°s 1 - 3) ont un ressort à quatre spires et corde interne, un arc de section rectangulaire qui se transforme directement en spirale. L'ornement de l'arc se compose de trois disques apparaissant sur la partie supérieure et les côtés latéraux de l'arc, alors que la partie inférieure en est dépourvue. L'ornementation est plus près du pied que de la tête. Chez ce groupe de fibules l'arc est plus courbé que pour les fibules du type Almgren 65. A l'extrémité du pied, elles ont une saillie verticale. Il s'agit d'un dérivé de la fibule Neuheim, forme typique de La Tène finale en Europe, datée au Ier s. av. J.-C.

L'examen de la carte de l'expansion des fibules du type Nova Vas témoigne d'une concentration dans la zone nord de l'Adriatique et des Alpes nord-est. Nos trois pièces déplaceraient donc les limites de la diffusion plus au Sud.

Elles ont pu apparaître sur ce territoire par voies de commerce ou par déplacement des armées, nous révélant l'existence de liens étroits de cette région avec l'Istrie à l'époque où se créent des conditions favorables à l'essor de nouveaux types de fibules romaines dérivant du modèle remontant à La Tène finale.

Type Almgren 65

La fibule de La Tène finale avec ornement en forme de disque sur arc (cat. n°s 4 -12) (Almgren 65, groupe IV) se développe à partir de la forme de La Tène moyenne avec pied courbé en avant. Ce type se répand sur une vaste zone qui englobe l'Italie du nord, la Suisse, la Bavière, la Gaule, la Bohême, la Slovaquie, la Slovénie, et le littoral croate: l'Istrie et la Dalmatie. La forme de base trouve son origine en Italie.

Les auteurs concordent en général pour dater l'apparition des fibules de La Tène finale avec ornement sur arc vers l'an 75 av. J.-C. et les font durer jusqu'au début de l'Empire. L'évolution de ce type ne fut pas à sens unique; en dérivèrent des fibules aux ailettes fortement profilées avec ou sans plaque de coin.

Les autres spécimens présentent les principales caractéristiques de la seconde phase de ce type selon la classification établie pour le Frioul et applicable pour la région de l'Italie du nord. La majorité des fibules de type Almgren 65 du Musée archéologique de Split, n'appartient donc pas aux types les plus anciens, qui sont par leur forme encore fortement liées au schéma de La Tène moyenne, mais correspondent déjà la phase suivante de l'évolution où les réminiscences du type dont elles dérivent sont dépourvues de sens et c'est pourquoi, peut-être en raison de la simplification de la fabrication, elles disparaissent.

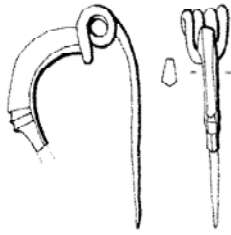
Ces fibules, selon l'avis des auteurs qui ont étudié ce sujet, présentent un goût celtique dans le modelé et l'ornementation. Comme du point de vue technologique elles sont plus travaillées que le type dont elles dérivent, elles présentent une nette évolution par rapport au schéma de La Tène moyenne et appartiennent au cercle de La Tène finale. D'autre part, les lieux d'importantes trouvailles desdites fibules se trouvent dans des régions précédemment romanisées comme c'est le cas pour la localité Este qui nous a livré de

nombreuses fibules de ce type, et où la romanisation débuta avant l'apparition de ces fibules. La situation est semblable pour la ville d'Aquilée qui devient colonie au moins un siècle avant le début de la fabrication de ces fibules.

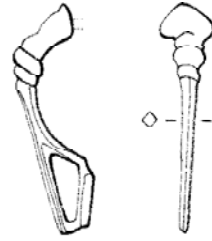
Malgré le fait que, d'après leur origine et leur forme, ces fibules soient classées parmi les fibules celtiques, elles nous parviennent ici, par voie de commerce ou déplacements militaires, comme un facteur du processus de romanisation et du rayonnement de la culture romaine dans nos régions. La culture de La Tène est illyrienne dans nos régions. Nous trouvons des éléments celtiques comme traces de militaires de l'armée romaine qui ont séjourné ici en tant que soldats en exercice ou après leur service dans l'armée. En Dalmatie, avant l'arrivée de Rome, on ne connaît pas de formes de séjour prolongé de Celtes. Le commerce ou les mouvements des armées seraient-ils la cause de l'arrivée de ces fibules dans ces régions, et ont-elles été importées par des soldats, des membres des unités auxiliaires ou des civiles? Il est difficile d'y répondre. Ce qui est cependant certains c'est que ces objets sont le résultat des migrations causées par les conquêtes romaines qui ont débuté avant l'apparition de ces fibules et qui atteindront leur apogée à l'époque de la révolte de Baton, quand sur le territoire de l'Illyrie séjournera un grand nombre de légions romaines. C'est l'époque quand la fibule du type Almgren 65 sort déjà d'usage.

Traduction: Gérard Denegri

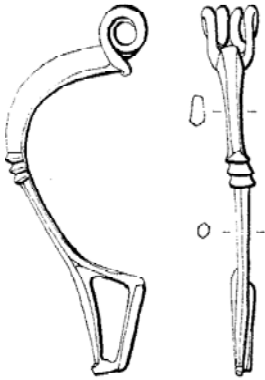
T.I

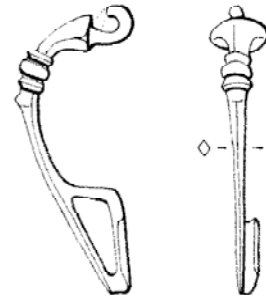
1.

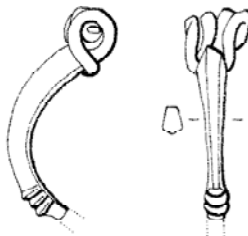
4.

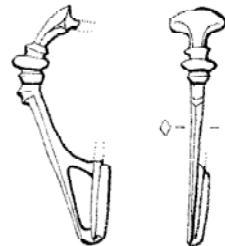
2.

5.

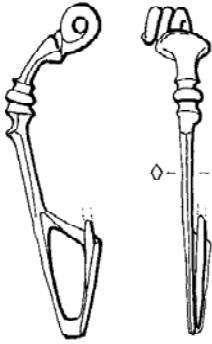
3.

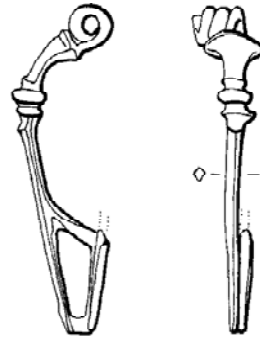
6.

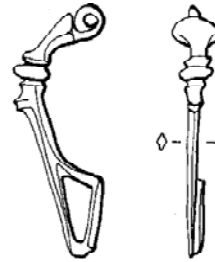
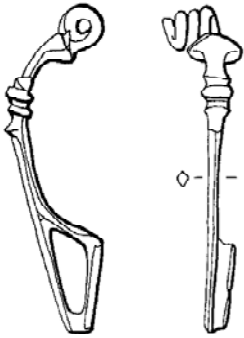
T.II

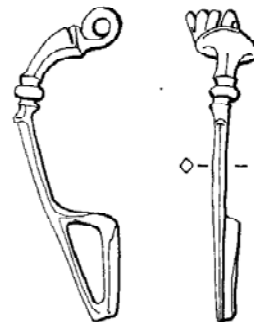
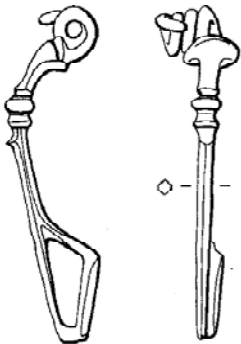
7.

10.

11.

12.

